

دانشگاه گوار، دانش و منابع طبیعی

نشریه حفاظت و بهره‌برداری از منابع طبیعی

جلد ششم، شماره دوم، ۱۳۹۶

<http://ejang.gau.ac.ir>

DOI: 10.22069/ejang.2019.12432.1343

تحلیلی بر فصول و بخش‌های مختلف طرح‌های مرتعداری

علی محبی*

استادیار پژوهشی، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۹۶/۵/۲

چکیده

سابقه و هدف: سالیان درازی است که طرح‌های مرتعداری، به‌عنوان نسخه نجات‌بخش مراتع کشور تجویز می‌شوند. این طرح‌ها با دارا بودن برنامه‌های مشخص، جهت اجرا به بهره‌برداران ذینفع یا نمایندگان آن‌ها واگذار می‌گردند. ولی شواهد بیانگر آن است که متأسفانه هنوز هم وضعیت مراتع حتی در اکثر عرصه‌هایی که این طرح‌ها اجرا گردیده‌اند، مناسب نبوده و سئوالات زیادی در این زمینه وجود دارند که پاسخ قانع‌کننده‌ای به آن‌ها داده نشده است، این‌که آیا پروژه‌های پیش‌بینی شده در متون کتابچه‌ها توانسته‌اند رضایت‌خاطر مجریان و متخصصان را فراهم نمایند؟ بهره‌برداران در تهیه و اجرای این برنامه‌ها چقدر دخیلند؟ برای چند درصد از عرصه‌های ملی، طرح تهیه شده و تهیه آن‌ها چقدر زمان برده است؟ اراضی بدون طرح چند هکتارند و چقدر زمان نیاز است تا برای بقیه عرصه‌ها طرح تهیه گردد و در طول این مدت، وضعیت مراتع به چه شکل خواهد بود؟ چند درصد از طرح‌ها واگذار شده‌اند و چند درصد از آن‌ها موفق بوده‌اند و کجا؟ چند درصد موفق نبوده و چرا؟ آیا سرعت تغییرات پسرونده مراتع متناسب با روند بهبودشان می‌باشد؟ آیا تداوم مدیریت کنونی مراتع با توجه به جایگاه ضعیف آن در تشکیلات اداری، هم‌چنین عدم تناسب وسعت با اعتبارات و نیروی انسانی موجود آن، می‌تواند مشکلات مربوطه را حل نماید؟ و غیره. بسیاری از متخصصان مرتع، داشتن دید مهندسی (بالا به پایین) نسبت به طرح‌ها، نادیده گرفتن دانش بومی، مشکلات قانونی و حقوقی و ساختاری و غیره را علت عمده این وضعیت بیان نموده و راهکار ممکن را بیداری افکار عمومی و شیوع فرهنگ حفاظت از منابع طبیعی که خود نیاز به عزم ملی دارد، منوط دانسته‌اند.

مواد و روش‌ها: ولی از آن‌جا که نسخه خوب تجویزی نیز برای درمان مراتع بیمار اهمیت بسیاری دارد، بنابراین نگارنده با هدف کمک به تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و با استفاده از شیوه تحقیق اسنادی، نسبت به بررسی مطالب نسخه‌های تهیه شده طرح‌های مرتعداری اقدام نمودیم.

یافته‌ها: تحلیل فصول مختلف طرح‌های مرتعداری و مقایسه نتایج عملی اجرای آن‌ها در عرصه‌ها از دیدگاه تحقیقی، تجربی و مشاهدات عینی، نشان از سیر قهقرایی مراتع ناشی از مدیریت‌های غلط گذشته و حال دارد. در نهایت رهیافت‌های ترویجی مربوطه را که عبارت بودند از ضرورت حل معضل دام مازاد بر ظرفیت مراتع، توجه به دانش

* مسئول مکاتبه: tahayashar@gmail.com

بومی و پتانسیل‌های مختلف مراتع در تدوین طرح‌ها، زمینه‌سازی اجرای پروژه قرق و حفاظت در مناطق مختلف، بازنگری در دستورالعمل تهیه طرح‌ها با توجه به متفاوت بودن نیازهای مدیریتی مناطق مختلف، اجرای جدی قوانین موجود و اصلاح آن‌ها در راستای کاهش دامدار و دام‌مازاد، به نگارش درآمد.

نتیجه‌گیری: نتیجه این‌که تجدید در تهیه کلیشه‌ای طرح‌های مرتعداری در کنار استفاده از تجارب و دانش بومی مدیریت مراتع هم‌چنین جلب اعتماد مردم و اصلاح قوانین و مقررات دست‌وپایگیر مشارکت واقعی مردمی، از ضروریات مدیریت بهینه این منابع به‌شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی: تحلیل، پایش، طرح‌های مرتعداری، فصول، مدیریت

مقدمه

در طول سال‌های پس از ملی شدن اراضی، برای چند هکتار از عرصه‌های ملی طرح مرتعداری تهیه شده است؟
ارضی بدون طرح چند هکتارند؟
چند درصد از طرح‌های واگذار شده موفق بوده‌اند و کجا؟
چند درصد موفق نبوده و چرا؟
چند سال دیگر لازم است تا برای باقی‌مانده اراضی، طرح تهیه شود؟
آیا سرعت تغییرات کمی و کیفی منابع طبیعی کشور متناسب با سرعت بهبود مراتع ناشی از اجرای پروژه‌های اصلاحی (به فرض توفیق) می‌باشد؟
و سؤال‌های متعدد این چنینی باعث گردید که نگارنده علی‌رغم درک این موضوع که بسیاری از مشکلات منابع طبیعی به‌خصوص مراتع کشور به خارج از آن مربوط بوده و راهکار حل بسیاری از آن‌ها نیز به بسترسازی برون سازمانی نیاز دارد (مثل ایجاد اشتغال در خارج از مراتع برای جمعیت مازاد دامداران) تصمیم بگیرد (۲) همانند سایر کارشناسان دلسوز، با هدف اطلاع‌رسانی و نقد و بررسی بیشتر این کتابچه‌ها از سوی متخصصان امر، تمرکز خود را بر روی مطالب نسخه‌های تهیه‌شده طرح‌های مرتعداری معطوف داشته (دفتر امور مراتع، طرح‌های

سالیان درازی است که طرح‌های مرتعداری به‌دنبال تخریب ناشی از ملی شدن اراضی و تبدیل فزاینده آن‌ها به دیم‌زارهای کم‌بازده، به‌عنوان نسخه نجات‌بخش مراتع کشور تجویز می‌شوند. این طرح‌ها با دارا بودن برنامه‌های مشخص، جهت اجرا به بهره‌برداران ذینفع یا نمایندگان آن‌ها واگذار می‌گردند. ولی شواهد و گزارش‌ها (۴) بیانگر آن است که متأسفانه با وجود تهیه، تصویب در کمیته‌های تخصصی مربوطه و اجرای آن‌ها، هنوز هم وضعیت مراتع حتی در اکثر عرصه‌هایی که این طرح‌ها اجرا گردیده‌اند، مناسب نبوده و سؤال‌برانگیز می‌باشد این‌که:
آیا برنامه‌ها و پروژه‌های پیش‌بینی‌شده در متن کتابچه‌ها، رضایت‌خاطر مجریان را فراهم نموده است؟
آیا این برنامه‌ها به حال مراتع کشور سودمند بوده است؟
آیا این برنامه‌ها توانسته‌اند جایگاه مراتع را در تولید ناخالص ملی کشور به اثبات رسانند؟
آیا مجریان در مراحل اجرا مشارکت واقعی (نه کارگری و حقوق‌گیری) داشته‌اند؟
اهداف واقعی مجریان از درخواست تهیه این طرح‌ها چیست؟

دوره‌های زمانی مناسب برای اندازه‌گیری و ارزیابی محدوده طرح و تدوین ترکیب گله بر اساس شرایط موجود و شایستگی مرتع ارائه می‌گردد. هم‌چنین برنامه‌ریزی‌های اصلاحی و احیایی که با هدف بهبود وضعیت و تغییر گرایش پیش‌بینی می‌گردند معمولاً تعیین مناسب‌ترین سیستم چرای، تعیین مناطق قرق و مدت و علت انتخاب آن، تعیین مناطق مناسب برای اجرای عملیات بذرکاری، بذرپاشی، کپه‌کاری، نهال‌کاری با اولویت گونه‌های بومی و سازگار منطقه، ذخیره نزولات آسمانی مانند پیتینگ، احداث کنتورفارو، پخش سیلاب و هم‌چنین تعیین منابع و مناطق مناسب برای توسعه منابع آب شرب دام و سایر فعالیت‌های مناسب اصلاحی و احیایی، هم‌چنین بهره‌برداری صحیح از مرتع مانند حصارکشی، نمک‌گذاری، کنترل علف‌های هرز و سمی و ... را شامل می‌گردند. پس از آن اثرات ناشی از اجرای طرح بر روی پوشش گیاهی و میزان تولید در دوره اجرای طرح برآورد گردیده و در قالب جداولی ارائه می‌شوند. به‌دنبال آن سایر استعداد و کاربری‌های عرصه مثل علوفه‌کاری (دیم یا آبی) با گونه‌های مناسب، باغداری و درختکاری متمرکز و غیرمتمرکز با هدف افزایش درآمد و یا تأمین سوخت مورد نیاز مرتعدار، تعیین مناطق مناسب جهت پرورش آبزیان در صورت وجود منابع آبی مناسب، برنامه‌ریزی توسعه گونه‌های خوراکی، دارویی، صنعتی و زینتی با ذکر مناطق و گونه‌های مناسب، مساحت، نوع عملیات، روش‌های اجرایی و اثرات آن بر طرح مرتعداری و تعیین مناطق و جاذبه‌های خاص طبیعی برای استفاده‌های تفرجگاهی (در صورت وجود) توأم با جدول زمان‌بندی اجرای هر یک از آن‌ها در طول دوره طرح و برآورد میزان افزایش تولید ناشی از همه عملیات پیش‌بینی‌شده در طرح‌ها آورده می‌شوند. برآورد میزان افزایش تولید ناشی از همه عملیات اصلاحی و احیایی و علوفه‌کاری در جدول‌های

مرتعداری مصوب) و تحلیل‌ها و دیدگاه‌های پیشنهادی خود را پیرامون مباحث مطروحه طرح مانند ملاحظات اقتصادی و اجتماعی، موضوع مالکیت عرصه‌ها، میزان مشارکت مجری در مراحل مختلف تهیه و اجرای طرح، تحلیل موضوع تطابق یا عدم سازگاری برخی از پروژه‌ها با شرایط خاص مناطق مختلف، کلیشه‌ای بودن دستورالعمل مربوطه برای مناطق مختلف و غیره ارائه دهد، باشد که امید است با تلاش در جهت شناخت بیشتر جوانب ناشناخته، تصمیم‌گیری‌های کلان مدیریتی در خصوص تداوم مدیریت مراتع به شکل کنونی و یا اصلاحات و بازنگری‌های احتمالی آن صورت پذیرد.

اشاره‌ای بر فصول و بخش‌های مختلف طرح‌های مرتعداری: معمولاً فصل اول نگارش این طرح‌ها با شناخت وضع موجود و انجام اقداماتی مانند معرفی سوابق اقدامات، موقعیت و مساحت سامان و کاربری اراضی در محدوده طرح، بررسی وضعیت مالکیت، سوابق ثبتی و مشخص کردن اراضی واگذارشده برای مقاصد مختلف، سوابق تعلیف و بهره‌برداری، اطلاعات مربوط به آخرین ممیزی شامل بهره‌برداران، مشخصات پروانه چرا و نوع تشکل بهره‌برداران شروع شده و با مشخص کردن سایر بهره‌برداران، اوضاع اقتصادی-اجتماعی، طبیعی، اقلیم، بررسی پوشش گیاهی و معرفی سایر استعدادهای پایان می‌یابد.

پیش‌بینی گردیده است که فصل بعدی نیز به برنامه‌ریزی‌های مدیریتی و بهره‌برداری و اصلاحی و احیایی، نهاده‌ها و امکانات مورد نیاز، برآورد هزینه‌ها و درآمد و اشاره مختصر به اثرات زیست‌محیطی و حفظ منابع پایه اختصاص یابد. در بخش مدیریت و برنامه‌ریزی معمولاً برنامه ساماندهی جمعیت دامی مازاد بر ظرفیت مرتع، جدول زمانی خروج دام مازاد بر ظرفیت مرتع، جدول زمان‌بندی بهره‌برداری از قطعات مختلف با ارائه نقشه بهره‌برداری، تعیین

اطلاعات این فصل و بخش‌های مربوطه را تدوین می‌نمایند. موضوع مهم در این بند به رعایت موارد قبل از تهیه طرح مرتعداری مربوط می‌گردد که متأسفانه اکثراً این موارد از سوی تهیه‌کنندگان طرح نادیده گرفته شده و منجر به شکست بخشی از پروژه‌ها و یا حتی کل طرح می‌گردند. از جمله این موارد می‌توان مکان‌یابی صحیح، اطلاع‌رسانی دقیق به مجریان و بررسی میزان آمادگی آنان برای مشارکت واقعی در همه مراحل اجرای طرح، دقت در نحوه تهیه طرح (با هزینه مجری، امانی و یا پیمانی)، بررسی حدودهای عرفی موجود، دانش بومی موجود در منطقه از لحاظ مدیریت مرتع و امکان‌سنجی زمینه استفاده از آن‌ها در تهیه طرح، وجود یا عدم وجود مشکلات ممیزی مانند شناسایی بهره‌برداران ذیحق و پروانه‌های چرا، سابقه اختلافات محلی و معارضان احتمالی طرح و دلایل آن و غیره را می‌توان نام برد. در بحث مطالعات اجتماعی- اقتصادی آمار مربوطه نقش کاربردی در مراحل تدوین، اجرا و موفقیت طرح نداشته و مراحل بعدی تهیه طرح و تعریف عملیات‌های مدیریتی صرفاً بر اساس ارزیابی پوشش گیاهی پیش می‌رود و به شرایط و میزان آمادگی مجری یا مجریان از دیدگاه اقتصادی- اجتماعی در اجرای برنامه‌های پیش‌بینی شده و یا ارائه راهکارهای حل اختلافات احتمالی موجود و غیره اشاره‌ای نمی‌شود. در بررسی‌های اوضاع طبیعی و اقلیم منطقه نیز وضع به همین منوال ادامه یافته و تحلیل چندانی پیرامون تأثیر داده‌های این بخش بر پوشش گیاهی در کوتاه و بلندمدت صورت نمی‌گیرد. ارزیابی‌های پوشش گیاهی به دلیل مشکلات متنوع مدیریت دولتی، فقط یکبار در طول مدت اجرا و بر اساس شرایط اقلیمی سال تهیه طرح انجام می‌پذیرد. در خصوص سایر پتانسیل‌های تولیدی (علوفه‌کاری، باغداری، پرورش آبریان، گیاهان دارویی و جاذبه‌های گردشگری) باید

مربوطه بر مبنای میزان افزایش سالیانه در دوره اجرای طرح و ارتباط آن با دام متکی به مرتع و تعادل دام و مرتع و بررسی امکان جایگزینی دام سبک با دام سنگین و کاهش دام سبک متکی به مرتع بر اساس نوع و میزان علوفه تولیدی از دیگر موارد پیش‌بینی شده این فصل می‌باشد. در ادامه پس از برآورد هزینه نهاده‌ها و امکانات مورد نیاز که ماشین‌آلات و ادوات متناسب با برنامه‌های پیش‌بینی شده در طرح، تأسیسات مورد نیاز (انبار علوفه، آغل بهداشتی، هانگار، حمام کنه و غیره)، نهاده‌ها (بذر، کود و غیره) و نیروی انسانی مورد نیاز برای اجراء و نگهداری طرح را شامل می‌گردند، درآمدهای حاصله از افزایش تولیدات مرتعی ناشی از برنامه‌ریزی مدیریتی، اصلاحی و احیایی و سایر برنامه‌های پیش‌بینی شده در طرح با تنظیم جداول مربوطه در دوره اجرای طرح محاسبه شده و با مقایسه درآمدها و هزینه‌ها در طول مدت اجراء، توجیه اقتصادی طرح صورت گرفته، در نهایت با اشاره مختصری به سایر فواید زیست‌محیطی و حفظ منابع پایه مرتع، تدوین طرح به اتمام می‌رسد (۳).

تحلیلی بر فصول و بخش‌های مختلف طرح‌های مرتعداری

۱- تحلیل بخش‌های مربوط به مطالعات شناخت: همان‌طوری‌که در بالا اشاره شد در این مرحله شناخت، وضع موجود از لحاظ مرتع، دام، دامدار و پوشش گیاهی، پتانسیل‌ها، سوابق ثبتي و بهره‌برداری و اوضاع اقتصادی- اجتماعی، طبیعی و اقلیم مدنظر تهیه‌کنندگان طرح می‌باشد. ظاهراً بیش‌تر تهیه‌کنندگان این طرح‌ها با مختصر تفاوتی در وسعت و تعداد آیت‌های مطالعه شده به‌جز بررسی‌های پوشش گیاهی و گاه‌ها مطالعات اقتصادی- اجتماعی که با پیمایش و عملیات میدانی صورت می‌گیرند با مطالعات کتابخانه‌ای و جمع‌آوری اسناد و مدارک، داده‌ها و

مجری برنامه‌های طرح خواهند بود، کاملاً در جریان مطالعات، نتایج و برنامه‌های مناسب برای مدیریت (حفاظت، اصلاح، احیاء، بهره‌برداری صحیح) قرار گیرند و تهیه‌کننده طرح با همفکری و تعامل با مجریان نسبت به پیش‌بینی برنامه‌های عملیاتی اقدام نماید تا ضمن دستیابی به شناخت دقیق از نیازها و مشکلات آنان از یک طرف و نتایج به‌دست آمده از مطالعات پایه از طرف دیگر، برنامه‌ریزی را به‌نحو احسن انجام دهد. متأسفانه این موضوع نیز اکثراً از سوی تهیه‌کنندگان طرح نادیده گرفته شده و عملاً امکان استفاده از دانش بومی و تجربیات مدیریتی بهره‌برداران وجود نداشته و بسیاری از عملیات مدیریتی پیش‌بینی‌شده در طرح بدون اجرا باقی مانده و یا پس از اجرا به دلیل عدم آگاهی و یا اعتقاد بهره‌بردار به آن‌ها، مشارکت آنان را به همراه نداشته و منجر به شکست آن پروژه یا طرح گردیده است. در تکمیل این ضعف و یا احتمالاً به دلیل مشکلات اعتباری دولت، مثل سال‌های اول طرح‌های مرتعداری که تهیه آن به عهده بهره‌بردار بود و مبلغ مربوطه به صندوق عمران مرتع واریز می‌شد، چند سالی است سازمان مربوطه مجریان را موظف ساخته تا طرح مرتعداری را با هزینه شخصی تهیه نمایند. این خبر هم مسرت‌بخش و هم نگران‌کننده است. خوشحال از این‌که بالاخره فرصتی به بهره‌برداران داده شد تا تجربیات خود را در طرح‌ها بگنجانند و نگران از این‌که این فرصت می‌تواند در صورت عدم دقت کمیته‌های فنی مربوطه به تهدیدی تبدیل گردد که نتایج زیان‌بار آن به‌راحتی قابل‌حل نباشد و آن این‌که بنا به شواهدات و مصاحبه‌های نگارنده با برخی از بهره‌برداران فاقد طرح و مجریان طرح‌های مرتعداری حوزه‌های آبخیز سد لار که خواهان تهیه طرح و یا بازنگری آن هستند هدف عمده اکثر آنان گنجاندن پروژه‌های کشت و کار در طرح‌های چنین مناطق

یادآور شد که از سویی بیش‌تر این فعالیت‌ها مدیریت متمرکزی را دارا نبوده و هر ارگانی متولی بخشی از آن‌هاست و متأسفانه هماهنگی‌های درون و برون‌سازمانی که یکی از معضلات جدی حل مشکلات منابع طبیعی کشور می‌باشد به‌راحتی امکان‌پذیر نمی‌گردد، از سوی دیگر همان‌طوری‌که فیاض (۲۰۱۶) اشاره می‌نماید برخی از آن‌ها نیز به‌طور قانونی خارج از محدوده فعالیت دامداران بوده و نیاز به تخصص خاص دارند (مثل زنبورداری و پرورش ماهی و غیره) که دامداران دانش آن را ندارند، مگر این‌که علاقه‌مندان دوره‌های خاصی را گذرانده و یا مراتع خود را در صورت فراهم بودن سایر شرایط به این فعالیت‌ها اجازه دهند که در صورت اخیر نیز بررسی‌های اقتصادی لازم در خصوص هر یک از این فعالیت‌ها در مراتع هم‌چنین شاخص و معیارهای تعیین میزان حق بهره‌برداری و تفکیک سهم دولت و بهره‌بردار، تعیین مبالغ اجازه تعیین نگردیده است (۱). هم‌چنین بهره‌برداری سنتی گیاهان دارویی - صنعتی به دلیل عدم دسترسی به بازار فروش مناسب برای بهره‌برداران (نه واسطه‌ها) اقتصادی نبوده و به اعتقاد برخی از متخصصان کشت گسترده آن‌ها نیز به‌خصوص در مراتع حساس مثل کوهستان‌ها و مراتع حوزه‌های آبخیز پشت سدها می‌تواند نتایج ویرانگری در پی داشته باشد (۲). موضوع ایجاد مناطق گردشگری نیز باید با مطالعه قبلی و صرفاً در مناطق مستعد و با در نظر گرفتن همه جوانب و احتیاط مطرح و پیش‌بینی گردد. باید بسیار هوشیار بود تا چنین پیشنهادهای به تخریب منابع طبیعی و تبدیل مراتع به محل ویلاسازی اشخاص خاص، منجر نگردد.

۲- تحلیل پروژه‌های مدیریتی و بهره‌برداری: در فصل برنامه‌ریزی که در حقیقت مهم‌ترین بخش طرح‌های مرتعداری است مقرر گردیده قبل از هر چیز، مرتعدار یا مرتع‌داران سامان موردنظر که بعداً

برای این معضل صورت نگرفته است. در خصوص دومی نیز باید گفت که به اعتقاد متخصصان امر، دخالت‌های مدیریتی ترکیب گله مانند پروار بره در خارج از مرتع و حذف دام‌های قسر و وارد کردن قوچ‌ها به ترکیب گله در زمان مناسب از اقداماتی هستند که می‌توانند تا حدودی از فشار دام مازاد بر مراتع بکاهند در صورتی که این موضوع در طرح‌های مرتعداری نادیده گرفته می‌شود. گاهی مشاهده می‌گردد که برخی از کارشناسان، علی‌رغم تاکید بر عدم پیش‌بینی عملیات اصلاحی و احیائی مکانیکی و یا بیولوژیکی در عرصه‌هایی که برنامه‌های مدیریتی می‌تواند عامل بهبود وضعیت و تغییر گرایش گردد، همچنان به گنجاندن این پروژه‌های در طرح‌ها مبادرت نموده و متأسفانه با بینش مهندسی خود بر اجرای آن تاکید دارند. در خصوص نحوه و میزان تخصیص تسهیلات و اثربخش بودن یا نبودن این اعتبارات در پیشبرد اهداف طرح‌های مرتعداری و این‌که آیا واقعا چند درصد از این اعتبارات در خود پروژه‌ها هزینه گردیده هم‌چنین موانع بانکی و نظارت‌های مربوطه، مسائل زیادی قابل مطرح کردن است که خود مباحث گسترده‌تری را می‌طلبد و در جای خود باید مطرح گردند ولی موضوع مهمی که باید اینجا عنوان گردد این است که، متأسفانه تهیه‌کنندگان طرح‌های مرتعداری، بر خلاف حوزه‌های دیگر اقتصادی در برآورد هزینه‌ها و درآمدهای مربوطه رودروسی نشان داده و بدون توجه به اثرات مثبت و متعدد این منابع در تداوم حیات اقتصادی کشور، صرفاً محاسبات هزینه‌ای و درآمدهای خود را بر اساس تولید علوفه مراتع پیش‌بینی کرده و فقط در خاتمه طرح چندسطری آن هم به صورت کیفی اشاره مختصری به موضوع می‌نمایند در حالی‌که نتایج مطالعات صورت گرفته در داخل و خارج از کشور نشان از بالا بودن ارزش‌های زیست‌محیطی و اکولوژیکی این منابع دارد.

حساسی می‌باشد که در صورت توفیق، نتیجه بسیار ویرانگر خواهد بود. علاوه بر آن به نظر می‌رسد که موضوع تصاحب سند معتبرتر از پروانه چرا جهت حفظ حقوق عرفی از سوی برخی از متقاضیان طرح نیز مدنظر است. نظارت‌های اجرایی نیز بدلائیل مختلف به خوبی اجرا نمی‌گردد، در این مورد می‌توان به گزارش‌های متعدد کارشناسان ناظر ملی اشاره کرد. تعدادی از پروژه‌های پیشنهادی، با شرایط موجود در مناطق مختلف سازگاری لازم را نداشته بنابراین ضروری است ادارات استانی از اختیارات بیشتری در خصوص انتخاب یا عدم انتخاب برخی از پروژه‌ها برخوردار گردند. پرهزینه بودن تعدادی از پروژه‌ها نیز از موضوعات قابل تأمل است. تجربیات اجرایی نگارنده بر موفق بودن پروژه قرق و حفاظت در اکثر مناطق رویشی دلالت دارد، پروژه‌ای که نسبت به سایر پروژه‌ها کم‌هزینه بوده و با دستورالعمل‌های مربوطه نیز که به اقتصادی بودن اجرای پروژه‌های پیش‌بینی شده تاکید دارند، مطابقت دارد. پروژه مدیریت چرا بخش مهمی است که قبلاً صرفاً توسط تهیه‌کننده طرح، برنامه‌های مربوط به آن پیش‌بینی می‌شد ولی فعلاً زمینه‌ای فراهم گردیده تا بهره‌برداران و مجریان نیز بتوانند دانسته خود را پیرامون برنامه قطع‌بندی مراتع و تناوب‌های چرای و غیره در آن بگنجانند (به شرطی که واقعا فکرشان مدیریت و بهبود مراتع بوده و درآمدهای آبی و کوتاه‌مدت آنان را به تخریب این اراضی وادار نکند). در کنار سایر برنامه‌های مدیریت و بهره‌برداری از مراتع، ساماندهی جمعیت دامی‌مازاد بر ظرفیت مرتع و توجه به ترکیب گله از مواردی هستند که به نظر می‌رسد اجرای اولی توفیق چندانی نداشته و به دومی نیز توجه چندانی نمی‌شود. شاهد عدم توفیق برنامه اولی، حضور دامدار مازاد و بالطبع دام بیش از ظرفیت است که در اکثر مناطق مرتعی کشور به چشم می‌خورد و هنوز اقدام مناسبی

جدی قوانین و پذیرش و اصلاح نواقصات موجود، بخشی از این حداقل‌هاست. باید پذیرفت که خارج کردن طرح‌های مرتع‌داری از شکل کلیشه‌ای و نزدیک نمودن آن‌ها به واقعیات حاکم بر عرصه‌ها از ضروریات بوده و در کنار اتخاذ سیاست‌های جدید کاهش دامدار و دام‌مازاد، بازنگری و اصلاح دستورالعمل‌های مربوطه مطابق با شرایط خاص مناطق، تا حدود زیادی می‌تواند در بهبود وضعیت مراتع مؤثر واقع گردد.

رہیافت‌های ترویجی

به‌نظر نگارنده تا معضل دام‌مازاد بر ظرفیت مراتع حل نگردد اجرای بهینه‌ترین طرح هم‌کار ساز نخواهد بود. شناخت دامداران واقعی و حمایت قانونی از آنان می‌تواند در تحقق این امر کارساز باشد و به اعتقاد برخی حصول به این شناخت با سرکشی در آغل‌های زمستانه و نشانه‌گذاری دام‌ها و غیره امکان‌پذیر است. گزینه‌های مدیریتی پیشنهادی مجریان و بهره‌برداران (به شرط مخرب نبودن) حتماً در طرح‌ها گنجانده و تصویب گردند. رفع موانع گسترش اجرای پروژه قرق و حفاظت در مناطق مختلف رویشی از ضروریات است. مجریان از پروژه‌هایی استقبال می‌نمایند که به تأثیر مثبت آن‌ها در معیشت‌شان به‌خصوص در کوتاه‌مدت اعتقاد داشته باشند ولی اکثر پروژه‌های پیش‌بینی‌شده در طرح فاقد این توانایی بوده و یا حداقل به دلایل مختلف از جمله وجود دام‌مازاد در عرصه‌ها، نتوانسته‌اند این توانایی را از خود بروز دهند بنابراین بازنگری کارشناسانه در پروژه‌های تعریفی طرح‌های مناطق مختلف ضروری می‌باشد. مناطق مختلف، شیوه‌های مدیریتی متفاوتی نیاز دارند. در شرایط کنونی حاکم بر مراتع، به‌نظر می‌رسد بعضی مناطق باید تا فراهم شدن شرایط و تغییر افکار عمومی، هم‌چنان دولتی مدیریت شده

حاصل دست‌کم گرفتن این آمار و ارقام و عدم ارائه و دفاع علمی از آن‌ها به نزول جایگاه منابع طبیعی در برنامه‌های کلان مملکتی و در نتیجه عدم حمایت جدی و عملی از این منابع منجر شده است. جوانان ما رغبت چندانی به تحصیل در این علوم از خود نشان نداده و ارگان‌های ملی تبلیغاتی نیز برای نمایش اثرات حفظ طبیعت در حیات انسانی از ما پول درخواست می‌کنند و....

نتیجه‌گیری

نتیجه این‌که علی‌رغم اجرای چندین ساله طرح‌های مرتع‌داری به‌عنوان نسخه تجویزی نجات مراتع کشور، متأسفانه شواهد و مدارک نشان می‌دهند که وضعیت این منابع از لحاظ کمی و کیفی بیش از پیش بدتر شده و اکثر مراتع کشور هم‌چنان سیر قهقرایی را طی می‌کنند (۴). باید پذیرفت که بخش عظیمی از تحولات منفی صورت گرفته در عرصه‌های ملی و مراتع به مدیریت‌های غلط گذشته و حال مربوط می‌گردد. به‌دلیل عدم شناخت کافی و واقعی از عرصه‌ها، تئوری‌های مدیریت منابع طبیعی از سوی متخصصان امر قابل ارائه نمی‌باشند. از سویی زمینه اجرای بسیاری از پیشنهادات تخصصی نیز فراهم نبوده بنابراین مدیریت‌ها سلیقه‌ای عمل می‌نمایند. نبود تشکیلات مقتدر در کنار عدم اجرای دقیق قوانین نه چندان بروز موجود، تفاوت دیدگاه بین بهره‌برداران و دولت، بی‌اعتمادی ناشی از عملکردهای گذشته، عدم وجود شرایط برای تشکیلات مدیریت منابع طبیعی کشور در تامین معیشت جمعیت مازاد عرصه‌ها، در کنار افکار سودجویانه برخی از فرصت‌طلبان، باعث گردیده که نه تنها طرح مرتع‌داری بلکه هر طرح دیگری نتواند از تخریب روزافزون طبیعت پیشگیری کند ولی وجود چنین شرایطی دلیل بر یاس و ناامیدی نمی‌تواند باشد و باید از کم‌ترین‌ها شروع کرد. اجرای

مرتعداری با هزینه شخصی مجریان تهیه شوند باید دقت گردد تا این فرصت به تهدیدی علیه منابع طبیعی کشور تبدیل نگردد. در طرح‌های مرتعداری، فواید کمی تأثیرات زیست‌محیطی مراتع باید جزو محاسبات سود و زیان مدنظر قرار گیرد. در مراتع عشایری اجرای موفق پروژه کنترل کوچ تا حدود زیادی با حل مشکلات میان‌بندها امکان‌پذیر خواهد بود. تا فراهم شدن زمینه‌های همکاری مردمی در مدیریت منابع طبیعی و مراتع کشور، نیاز است موانع مدیریت دولتی عرصه‌ها با ایجاد ساختار جدید و مقتدر و حل مشکلات برنامه‌ای، اعتباری، اجرایی و نظارتی کارآمد سریعاً رفع گردند. در نهایت، اصلاح قوانین و اتخاذ سیاست‌های راهبردی جدید در راستای کاهش دامدار و دام‌مازاد و اجرای جدی قوانین موجود می‌تواند تا حدود زیادی در بهبود وضعیت مراتع کشور مفید واقع گردند.

(مثل مراتع حوزه‌های آبخیز پشت سدها و مناطق حساس) و برای سایر مناطق نیز پس از انجام مطالعات در صورت حصول نتایج مثبت، با واگذاری‌های طولانی‌مدت تعهد شده طرح‌ها به مجریان، حس مالکیت آنان را تقویت کرده و انجام اقدامات مدیریت مشارکتی و در گام بعدی مدیریت مردمی که در آن دولت ناظر و رفع‌کننده موانع قانونی بوده و بقیه امورات به خود مردم واگذار می‌گردد، تدریجاً زمینه‌سازی گردد. به‌نظر می‌رسد گرایش فزاینده‌ای در بین بهره‌برداران برای تغییر کاربری مراتع به‌خصوص در حاشیه منابع آبی موجود و کوهستان‌ها وجود داشته و انتظار می‌رود با افزایش تنش‌های محیطی ناشی از گرم شدن کره زمین این حس همچنان تقویت گردد. این موضوع در کنار تحصیل منافع کوتاه‌مدت ناشی از تغییر کاربری، می‌تواند به موضوع بالا رفتن احتمال تصاحب اراضی توسط افراد و بهره‌برداران مرتبط باشد بنابراین در شرایط کنونی که مقرر گردیده طرح‌های

منابع

1. Fayyaz, M. 2017. The problem of surplus livestock in rangelands: concept and roots the problem of over grazing. J. Iran. Nature. 1: 1. 6-10. (In Persian)
2. Mohebbi, A. 2016. Investigation of rangelands and transhumance condition and feasibility of transferring management to tribal people. National Project. Un-published. 101p. (In Persian)
3. Rangelands Management Projects of Tehran and Ardabil provinces. 2014. Accepted Rangelands management projects, Rangelands and Watershed Management Organization (FRWO). Rangelands Affairs Office. 112p. (In Persian)
4. Seyyed Akhlaghi, S.J. 2003. Evaluation of Rangelands management projects. Final report. Research Institute for Forests and Rangelands (RIFR). 197p. (In Persian)

Gorgan University of Agricultural
Sciences and Natural Resources

J. of Conservation and Utilization of Natural Resources, Vol. 6 (2), 2017

<http://ejang.gau.ac.ir>

DOI: 10.22069/ejang.2019.12432.1343

Analyzing Rangelands Management Projects

***A. Mohebbi**

Assistant Prof., Research Institute of Forests and Rangelands, Agricultural Research,
Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran

Received: 01.06.2017; Accepted: 07.24.2017

Abstract

Background and Objectives: It is many years that rangelands management projects have been used as the only prescription for rangelands rehabilitation. These projects with the specific programs are being transferred to the land users or their representatives. Unfortunately the evidences showed that these were not useful for rehabilitation of the rangelands condition and there are so many questions about the rangelands without suitable answers, the questions such as: Did the projects satisfy the stockholders? Were the projects really useful for them? Have the stockholders participated in the preparing and applying process? How many projects were prepared and how long it took? How many projects had been succeeded? Is the rate of bio-degradation equal with rehabilitation of these areas? Due to financial and operational limitation, can the present management system solve the problems? And so on. Many of rangeland experts believe that having engineering vision about the projects, neglecting indigenous knowledge and legal and structural problems are the main causes of the current situation. They also believe that the only solution is awakening of public opinion and the spread of culture of natural resources conservation which itself needs national commitment.

Materials and Methods: Since finding a solution for rangelands problem is of importance therefore we decided to make a critical analyze on the projects, for this, we studied many rangeland management projects of some provinces by using desk study method.

Results: Analyzing different seasons of rangeland management projects and comparing their results in the fields using research and experimental viewpoint and objective observations shows a degrading trend due to the past and present management. Finally we wrote our propositions about the issue such as the necessity of solving over grazing problem, paying attention to indigenous knowledge and different potentials of rangelands in drafting projects, implementing conservation projects in different areas, revising instructions for projects drafting regarding management needs of different regions, effective implementation of current rules and revising them in order to reduce number of excess animal husbandries and livestock.

Conclusion: We can conclude from this study that, reconsideration of the methods of rangeland management projects preparation, using indigenous people's knowledge in preparing the projects, gaining people's trust, revising the rangelands laws are the most important priorities in the rangelands management improvement.

Keywords: Analyze, Evaluation, Management, Rangelands management projects, Seasons

* Corresponding author: tahayashar@gmail.com

